

HARMATTA JÁNOS

KÖZÉP-ÁZSIA ÓKORI TÖRTÉNETÉHEZ

Nagy Sándor hadjárata a szogdok és a Sir-darya folyón túl élő szkíták ellen fontos fordulópontot jelent az ókori Közép-Ázsia történetében. Nagy Sándor Közép-Ázsiába vezetett hadjáratának történeti jelentőségét abban láthatjuk, hogy igyekezett megvédeni Közép-Ázsia iráni, később görög urbanizációját az északi nomádok rabló betöréseitől megelőző katonai expedíciókkal, várakkal és erődítmény-rendszerekkel. Tevékenysége mintakép lett utódai számára és ezek a védelmi rendszerek fokozatosan kiterjedtek Európára és Kelet-Ázsiára is, s egy fejlett déli és egy fejletlenebb övezetre osztották az ókori és kora középkori világot.

Kulcsszavak: Nagy Sándor, szogdok, Közép-Ázsia

Amikor Kr. e. 330 júliusában Bessos és összeesküvő társai III. Dareioszt megölték, Nagy Sándor nem üldözésüket és megbüntetésüket tekintette legsürgősebb feladatának, hanem nagy, dél felé irányuló hadmozdulattal először biztosítani akarta Kelet-Írán déli tartományait, amelyeknek fontos háttérország szerepe volt a közben magát Artoxerxes néven megkoronázató trónbitorló Bessos elleni hadjáratában. Hogy ebben a hadműveleti tervben Nagy Sándort valóban hadászati megfontolások vezették, azt bizonyítja az, hogy az Issosnál vívott győztes csata után sem III. Dareiosz üldözését tekintette legfontosabbnak, hanem először Phoinikiát és Egyiptomot foglalta el, hogy a perzsa hadiflottát hadműveleti támpontjaitól megfossa, és így utánpótlási vonalait biztosítsa.

Nagy Sándor kelet-iráni hadműveleteit, amelyeket megnehezített a perzsa helytartók ellenállása és a makedón sereg tisztikarának elégedetlensége a hadjárat célkitűzésének bizonytalansága és a király kezdődő keleti uralkodói viselkedése miatt, Arrianos (*Anab. Alex.* III. 25,3 skk.) tömören leírja és elmondja, hogyan jutott el Nagy Sándor a Hindukus-hegységig, amelyet a görögök a Kaukázussal összefüggő hegyvonulatnak tartottak, s ezért Kaukázusnak is nevezték el. A makedón király itt is alapított egy *Alexandreia*-t (ma Begram),¹ amely később fontos támaszpontul szolgált indiai hadjáratában. Arrianos leírja a Hindukuson való átkelés nehézségeit, de nem

¹R. Ghirshman—T. Ghirshman: Bégram. Recherches archéologiques et historiques sur les Kouchans. Le Caire 1946. 15 skk.

mondja meg, melyik hágón keresztül vonult Nagy Sándor serege. Megnevezi azonban az első nagyobb települést, Drapsakát, ahová a hegységen való átkelés után érkezett, s ez kétségtelenné teszi, hogy a 3545 m magasan fekvő *Xāvak* hágón keresztül kelt át a Hindukuson.² *Drapsaka* (< óiráni **Drafsaka*-) később is jelentős szerepet játszott s a kusán királyok felirataiban *Lrafo* (< óiráni **Drafsaka*-) és *Andēzo* (< óiráni **Ham-daiza*-) néven jelenik meg³, mai neve *Qunduz* (< **Kuhan-dēz* 'régi vár'). Drapsakától a makedón csapatok Aornoson (valószínűleg azonos a mai Taš-quryannal⁴) keresztül Baktrába (ma Balḥ) meneteltek, majd innen az Oxos (=Amudarya) folyóhoz vonultak, mert Bessos közben az iráni nomád dahákból álló lovas csapataival a folyón átkelve Sogdianéba menekült.

Az Amu-daryán a makedón sereg nem tudott hidat verni a folyó szélessége (6 stadion = 1110 m), mélysége, sodrának erőssége és medre talajának laza volta miatt, a vízi járműveket pedig Bessos átkelése után elégettette. Így a makedónok nomád módra a sátorlapokként használt bőrből összevarrt tömlőkön keltek át a folyón (Arrianos, *Anab. Alex.* III. 29,2—4). Itt figyelhetjük meg először Nagy Sándor hadjárata során, hogy az iráni lovasnomádok harcászatának bizonyos elemeit igyekezett hasznosítani. A lovasságot csatadöntő fegyvernemmé fejlesztette, később pedig nomád iráni lovasságot is alkalmazott hadrendjében.⁵

Az Amu-daryán történt átkelés és Bessos elfogása után Nagy Sándornak Spitamenes szogd előkelő és a felkelő s a makedónokra támadó szogdokon kívül még két nomád iráni néppel, a szogdokkal szomszédos, az Amu-darya és a Sir-darya között nomadizáló, *massagetáknak* nevezett *szkítákkal* és a Sir-daryán túl élő *szkítákkal* kellett megküzdenie, mielőtt India meghódításához foghatott volna. Az eseményekben nagy szerepet játszott *Nautaka*, ahol Nagy Sándor a telet töltötte és csapatait pihentette (Arrianos, *Anab. Alex.* IV. 18,2), *Gaza*, *Kyrypolis*, *Alexandria Eschate* és *Bagai*, valamint a *Iaxartes* (Sir-darya) folyó, amelynek földrajzi tévedésen alapuló *Tanais* néven kívül *Orxantes* elnevezése is megjelenik Arrianosnál. Fontos történeti szereplők még *Sisimithres*, *Chorienes*, *Ariamazdes* szogd előkelők és *Satrakes* szkíta vezér. Mindezeknek a személy-, nép- és helyneveknek a magyarázata, ethnikai hovatartozása és a történeti szintér pontos meghatározása tisztázatlan és a tudományos irodalomban közölt térképek pusztá találgatásokon alapulnak. Vizsgáljuk meg sorra ezeket a problémákat.

Arrianos tudósítása szerint az Amu-darya és a Sir-darya között élő szkítákat *massagetáknak* hívták (IV. 16 *Σκυθῶν τῶν Μασσαγετῶν καλουμένων*), a tudományos irodalom pedig *szakáknak* tekinti őket, akárcsak a Sir-daryán túl élő szkítákat, azon

² *W. W. Tarn*: Alexander the Great. I. Cambridge 1951. 66, *Fr. Schachermeyr*: Alexander der Grosse. Wien 1973. 677.

³ *J. Harmatta*: The Great Bactrian Inscription. Acta Ant. Hung. 12 (1964) 453 skk.

⁴ *W. W. Tarn*: i. m. 66.

⁵ *Fr. Altheim*: Weltgeschichte Asiens im griechischen Zeitalter. I. Halle/Saale 1947. 186, *Fr. Schachermeyr*: i. m. 425.

az alapon, hogy az óperzsa feliratokban csak a *Saka* népnév szerepel, igaz ugyan, hogy négy szaka népet vagy törzset különböztetnek meg: 1) *Sakā tayaiy paradraya* 'szakák, akik a tengeren túl (élnek)' = európai szkíták, 2) *Sakā haumavargā* 'Hau-ma-tisztelő szakák' (Közép-Ázsiában, a görög földrajzi irodalomban 'Αμύρριοι Σάκκαι), 3) *Sakā tigraxaudā* 'hegyes süvegű szakák' (az *Araxša* = Amu-darya és Sir-darya folyók közt), 4) *Sakā tayaiy para Sugdam* 'szakák, akik Sogdianén túl (= a Sir-daryán túl) élnek'.⁶ Mint ebből az áttekintésből megállapítható, a perzsák a *Sakā* népvét ugyanolyan általános értelemben használták minden északi iráni nomád nép megnevezésére, mint a görögök a *Σκύθαι* nevet, ahogy azt Herodotos megfigyelte s művében meg is jegyezte (VII. 64 *οἱ γὰρ Πέρσαι πάντα τοὺς Σκύθας καλέουσι Σάκκας* 'mert a perzsák minden szkítát szakának neveznek').⁷ Ez annyit jelent, hogy a perzsa névhasználatnak nincs pontos ethnikai értéke, s így nincs sok értelme használatának a mai tudományos irodalomban sem.

Arrianos azonban idézett helyén azt mondja, hogy ezeket a szogdok szomszéd-ságában az Amu-darya és a Sir-darya között lakó szkítákat massagetáknak hívták. A *Μασσαγέται* elnevezés tehát ennek a nomád iráni törzsnek az egyedi megjelölése, saját népvéve lehetne. Csakhogy a tisztánlátást nehezíti az, hogy Arrianos a Bessos nomád szövetségeseiként szereplő dahákat *Δάαι* a Tanais = Sir-darya folyó innenső oldalán, azaz az Amu-darya és a Sir-darya között lakóknak mondja (III. 28,8). Ebből ugyanis az következik, hogy a massageták a dahákkal azonosak voltak. Arrianosnak ez az adata eddig elkerülte a kutatás figyelmét, pedig helyessége nyelvi szempontból igazolható.

A görög *Δάαι*, latin *Dahae*, óperzsa *Dahā* (pl.) népnév eredete tisztázott: a szaka *daha-* 'ember, férfi' szóval azonos,⁸ tehát az 'ember' jelentésű népvévek csoportjába tartozott s nyilvánvalóan a dahák önelnevezése volt. A dahák másik nevének a *Μασσαγέται* népvévek a magyarázatára több kísérlet is történt: 1) < **mas-saka-ta* 'nagy szakák'⁹ 2) < **masyaka-ta* 'halevők',¹⁰ amelyek azonban vagy jelentéstani vagy hangtörténeti nehézségek miatt elfogadhatatlanok. Ezek alapján annyi mindenesetre feltehető, hogy az elnevezés alapszava **Massaga* volt, a *-ta-* elem pedig vagy többes szám jele vagy pedig kollektívum képző. Ami az alapszót illeti, a **massaga-* vagy *maššaga-* alakot (a görög átírás így is értelmezhető) leginkább az avesztai *maša-*, *mašya-*, *mašyāka-* 'ember, férfi' szóval vethetjük össze, a *-ta-* elem pedig a kelet-iráni nyelvek **-tā* többes szám jelével vagy annak kollektívum képző elődjével lehet valóban azonos. Mivel az avesztai nyelv Baktria területén alakult ki, a **maššagatā* név

⁶ R. G. Kent: Old Persian.² New Haven 1953. 133 (DB V. 22), 137 (DNa 25, 25—26, 28—29), 147 (DH 4—5).

⁷ Harmatta J.: Forrástanulmányok Herodotos Skythika-jához. Budapest 1941.

⁸ H. W. Bailey: Dictionary of Khotan Saka. Cambridge 1979. 155.

⁹ R. N. Frye: The History of Ancient Iran. München 1984. 207.

¹⁰ J. Marquart: Untersuchungen zur Geschichte von Eran. II. Leipzig 1905. 78.

ben a dahák baktriai megnevezését láthatjuk, amely tehát voltaképpen fordítása volt a 'férfi' jelentésű *daha* (sg.), *dahā* (pl.) népnévnek.

A szogdok szomszédságában a Qizil Qumot lakó iráni nomádoknak ezek szerint **daha* volt az önelnevezése, **maššagatā* a baktriai, *Sakā tigraxaudā* pedig az óperzsa neve. Mind a három elnevezés jól érthető történeti szempontból. Az óperzsa elnevezés a perzsák általános „északi iráni nomád” képzetén alapult, amely csak csekély különbséget érzékelt az egyes iráni nomád törzsek között. A szakák önelnevezését csakis a szogdok ismerték, akik állandó érintkezésben voltak velük. Arrianos elbeszéléséből arra következtethetünk, hogy Nagy Sándor hadjárata idején a szogdok még szoros kapcsolatokat tartottak fenn a dahákkal, akiknek maguknak is szükségük volt erre, mert a Qizil Qumba visszaszorítva nem tudták életfeltételeiket biztosítani, mint ezt Nagy Sándor is hamar felismerte. Viszont a szogd Spitamenes könnyedén tudott tőlük zsákmány ígéretével katonai segítséget szerezni. Itt tehát érdekes együttélés alakult ki a megtelepült szogdok és a nomád dahák között, ami eltérő volt az óperzsa nagykirályoknak a nomádokkal szemben folytatott politikájától. Az utóbbiak arra törekedtek, hogy a nomádokat a birodalmuktól lehetőleg távol tartsák büntetőhadjáratok és az élükre állított vazallus fejedelmek segítségével. Ezt akarta elérni I. Dareios is az európai szkíták és a 'hegyes süvegű' szakák elleni hadjárataival.¹¹ Lényegében hasonló cél lebegett Nagy Sándor előtt is a Sir-daryán túl élő nomádok ellen szervezett katonai expedíciójával.

Az utóbbiak nevét a Nagy Sándor hadjáratával foglalkozó történetírók nem tartották fenn, azonban a későbbi történeti események során, amelyek a Greko-Baktriai Királyság összeomlásához vezettek, felbukkan a nevük a történeti forrásokban. A többnyire kisebb-nagyobb eltorzulásokkal megőrzött névalakokból nevük **saka-rauka-* 'szaka királyok' vagy 'királyi szakák' formában állítható helyre.¹² Felirataikból, amelyeket szanszkrit vagy prákrit nyelven készítettek, több szórvány nyelvemlékük ismeretes, s ezek azt bizonyítják, hogy ezek az iráni nomádok valóban szakák voltak s a khotani szakához hasonló nyelvet beszéltek.¹³

Nagy Sándornak a dahákkal és szakákkal vívott harcaiban szerzett tapasztalatok mértékadóak voltak utódai, a diadochosok számára is. Ahogy Nagy Sándor részben megelőző katonai csapásokkal, részben a Sir-daryánál *Alexandreia Eschate* (= ma Xojand = Leninabad¹⁴) megalapításával igyekezett megvédeni a földműveléssel és állandó települési kultúrával, majd később görög urbanizációval rendelkező iráni területeket a nomádok rablóhadjárataitól, úgy utódai is folytatták egyrészt a nomádok elleni megelőző hadjáratokat, másrészt pedig a határvédelem megerősítését várakkal és erődítményrendszerekkel, amelyek egyes területeken később összefüggő *limes*-szé alakultak át. Ezek a védelmi rendszerek terjedtek el azután később Euró-

¹¹ J. Harmatta: Darius' Expedition against the Sakā Tigraxaudā. Acta Ant. Hung. 24 (1976) 15 skk.

¹² H. W. Bailey: i. m. 365.

¹³ J. Harmatta: The Language of the Southern Sakas. Acta Ant. Hung. 32 (1989) 299 skk.

¹⁴ Б. Г. Гафуров–Б. А. Литвинский: История таджикского народа. I. Москва 1963. 255—256.

pában és Kelet-Ázsiában is a nomádok távoltartására és tagolták egy fejletlenebb északi és egy fejlettebb déli részre az ókori és kora középkori világot.¹⁵

A makedón hadsereg hadműveleteiben nagy szerepet játszott az ismert jelentős központok, mint *Baktra* (ma Balh), *Marakanda* (Samarkand) és *Kyropolis* (a persepólisi elámi nyelvű erődítménytáblákon *Kurišti*, szogd neve *Kurkat* 'Kyros városa'¹⁶ = *Ura-Tübe*¹⁷) mellett mint katonai bázis *Nautaka*, amelynek földrajzi helyzetét eddig ugyan nem sikerült tisztázni, azonban a kutatásban általános az a felfogás, hogy Sogdianében kell keresnünk.¹⁸ Valójában Nautakára vonatkozólag egész sor adattal rendelkezünk, amelyek azonban ez ideig elkerülték a kutatás figyelmét, de amelyek segítségével földrajzi helyzetét pontosan meg tudjuk határozni.

A legkorábbi ilyen adat a taxilai ezüst tekercs feliratában található, amely a régi szaka éra 136. évéből van keltezve.¹⁹ Ez az időpont Kr. u. 70/71-nek felel meg. A Nautakára vonatkozó szöveghely a következő. *Urajhakena Imtavhriaputrana Bahaliēna Noachae nagare vastavena*, fordítása „**Hurāzaka*, *Rtafriya* fiai közül, a baktriai, **Noachaka* város lakója által...”. A felirat gāndhārī prākrit nyelven íródott, állíttatója azonban iráni, és pedig *Bahalia* (< **Bahlīka*-) jelzője alapján ítélve baktriai származású és *Noachaa* város lakója. A *Noachaa*-alak a gāndhārīban **Noachaka*-alakra megy vissza, s figyelembe véve, hogy ez egy baktriai városnak a neve, az iráni hangfejlődés alapján **Navāthyaka* alakra vezethető vissza. Ez kétségtelenül azonosítható a görög *Navtaka* névvel, amennyiben az **Navātaka*- vagy **Navāthaka* alakot ad vissza.²⁰ A taxilai ezüst tekercs feliratának tanúbizonyossága szerint tehát *Nautaka* a kutatásban általánosan elterjedt feltevéssel szemben nem Sogdianében, hanem Baktriában fektett. A kutatásnak ez a tévedése a görög földrajztudósok kartográfiai elképzeléseivel függ össze, amennyiben Sogdiané és Baktria határának az Amu-darya = Oxus folyót tekintették, míg a keleti források szerint a Barsun-tau hegység, illetve az azon keresztül vezető szoros, a *Dar-i Āhanīn* volt a határ a két ország között, azaz Sogdiané területe a Zerāfšān folyó völgyét foglalta magában.

A másik adat a *Šahristānīhā-i Ērān* c. középperzsa műben található (8. c.)²¹ és következőképpen hangzik: *BYN b'hl Y w'myk štr'st'n' (Y) nw'čk' spndy't Y wšt'sp'n BRH krt = andar Bahl i vāmīg šahristān i Navāčag Spandiyād i Vištāspān pus kird* = „A fényes Baktriában *Navāčag* városát Spandiyād Vištāsp fia építtette”. A középperzsa *Navāčag* ugyancsak **Navāthyaka* alakra vezethető vissza.

A harmadik adat Pseudo-Mowses Xorenac'i földrajzi munkájában található

¹⁵ *Harmatta J.*: A Nagy Sándor-fal és a *limes Sasanicus*. Ant. Tan. 39 (1995) 91 skk.

¹⁶ *W. Barthold*: Turkestan down to the Mongol Invasion. Oxford—London 1928. 166.

¹⁷ *Б. Г. Гафуров—Б. А. Литвинский*: i. m. 255.

¹⁸ *Б. Г. Гафуров—Б. А. Литвинский*: i. m. 245.

¹⁹ *St. Konow*: Kharoshthī Inscriptions with the Exception of those of Aśoka. CIIInd Vol. II. Part I. Calcutta 1929. No. XXVII.

²⁰ *J. Harmatta*: Sino-Indica. Acta Ant. Hung. 12 (1964) 18.

²¹ *J. Markwart*: A Catalogue of the Provincial Capitals of Ērānshahr. Roma 1981. 10, *J. Markwart*: Wehrot und Arang. Leiden 1938. 143 sk.

Dzi Navāzak alakban, amely egy közép-perzsa *Dīz-i Navāzag* 'Navāzak vára' kifejezés átvétele.²² A közép-perzsában a *Navāčag* alakból hangtörvényszerűen *Navāzag* fejlődött.

Végül a negyedik adat Ibn Ḥurradābih egy felsorolásából származik, amely a Surxan-darya völgyében vezető útvonalat írta le.²³ Ez Termezből indult ki, ahonnan 6 farsax járásra volt *Čarmangān*, onnan ismét 6 farsaxra *Dārzanġī* majd 7 farsaxra az azonosítatlan *B.rmjī*. Ez a helynév azonban a Hudūd al-‘Ālamban *Naužān* alakban fordul elő,²⁴ s minthogy a név végén az *ālif* és a *nūn* egy szóvégi *kāf* függőleges vonalának megszakadásából is keletkezhetett, a név eredeti helyes alakját **Naužak/Navažak* formában állíthatjuk helyre. Ez ugyancsak visszavezethető **Navāthyaka* alakra. Ami a helynév eredetét illeti, szemmel láthatólag összetétel, amelynek első tagja az óiráni *nava-* 'új', második eleme pedig az óiráni (avesztai) *aθā-* 'lakóhely, telep' s így a **Navāθaka-* > görög *Navūtaġa* helynév jelentése 'Új település'. A helynévre vonatkozó többi adatnál **Navāthyaka-* alakból kell kiindulnunk, amelyben az *aθā-* szó továbbképzett *aθya-* alakja szerepel az összetételben.

Ibn Ḥurradābih felsorolása alapján *Naužak/Nautaka* 19 farsaxra = kb. 106 km-re feküdt Termeztől, kissé északra a mai Šurčitól, olyan helyen, ahonnan a Barsuntau hegységen átvezető szoros, Közép-Ázsia „Vaskapu”-ja jól megközelíthető volt. E helyen fekszik ma Dalverzin-tepa gorodišče, ahol Albaum és Pugačenkova²⁵ végzett régészeti kutatásokat. Ezek alapján az erődítmény a hellénisztikus kor kezdetéig nyúlik vissza,²⁶ s így lehet, hogy ez is Nagy Sándor alapításaihoz tartozik. Mindenesetre a makedón király kitűnő érzéssel választotta ki a Surxan-darya völgyét hadműveleti tápterületéül. Ez az egyetlen völgye az Amu-darya jobboldali mellékfolyóinak, amely kb. 60 km széles síkság, s amely földművelési termékeivel el tudta látni a makedón csapatokat. Hadászati szempontból is kitűnő támpont volt, mert a Barsuntau heglánca védelmet nyújtott az iráni nomád dahák hirtelen támadásaival szemben, s ugyanakkor a „Vaskapu” szorosán keresztül könnyen elérhetővé tette a szogdok jelentősebb városait.

Az Arrianos elbeszélésében említett szogd települések közül *Kyropolis* és *Alexandria Eschate* azonosítása fentebb már megtörtént. A többi, *Ġāza* és *Bayai* földrajzi helyzetét is sikerült már a korábbi történeti kutatásnak meghatározni. *Gaza* egyike volt annak a hét szogd településnek, amelyet a fellázadó szogdok Nagy Sándorral szemben védelmeztek (Arrianos, *Anab. Alex.* IV. 2). Arrianos tudósításából világosan megállapítható, hogy *Gaza* a Sir-darya folyó és *Kyropolis* között feküdt. Ez a település létezett még a középkorban is, az arab források szerint *Ġazaq* volt a neve,

²² J. Marquart: *Ērānšahr*. Berlin 1901. 82.

²³ V. Minorsky: *Ḥudūd al-‘Ālam* „The Regions of the World”. A Persian Geography 372 A. H. 982 A. D. Translated and Explained by ~. Oxford—London 1937. 313.

²⁴ V. Minorsky: i. m. 114.

²⁵ Г. А. Пугаченкова: *Халчяан*. Ташкент 1966. 23 sk.

²⁶ Г. А. Пугаченкова: i. m. 22 skk.

s földrajzi helyzetét az arab földrajztudósok pontosan meghatározták: 6 farsax távol-ságra feküdt Xoğandtól.²⁷

Ami *Bayai*-t illeti, Arrianos (*Anab. Alex. IV. 2*) a következőket írja róla: ...*ἐς Βαγᾶς, χωρίον τῆς Σογδιανῆς ὄχυρόν, ἐν μεθορίῳ τῆς τε Σογδιανῶν γῆς καὶ τῆς Μασσαγετῶν Σκυθῶν ὀκισμένον*. E szöveghely alapján következtetve kétségtelennek látszik, hogy *Bayai* Sogdiane nyugati határán, Buxāra szomszédságában feküdt. Következésképpen azonosítható *Fag̃diz* or *Fag̃āndiz* középkori településsel (< szogd *Baydiz* vagy *Bayāndiz* 'Bay' (vagy *Bayān*) vára', amelyet az arab földrajzírók mint Buxārától kissé északnyugatra fekvő helységet említenek.²⁸

A Sir-darya folyó 'Ορξάντης neve különösen érdekes az iráni dialektológia szempontjából. Az 'Ορξάντης név ugyanis, amely egy iráni **Vorχšānt* vagy **Vorχšānd* alaknak lehet az átírása, egy óiráni **Vāru-χšayant* 'széles (földön) uralkodó' folyónévre vezethető vissza és *χšayant*- eleme azonosítható a *Ξάνθιοι* vagy *Ξάνδιοι* népnévvel (Strabon 438 és 442,5 < óiráni *χšayant*- 'uralkodó, királyi'), amely az egyik, az Aral-tótól északra nomadizáló daha törzsnek a neve. Így tehát hangfejlődése alapján ítélve 'Ορξάντης (**Vorχšānt*) a Sir-darya daha elnevezése lehetett.

Azoknak a tudósításoknak a történeti hitelességét, amelyeket Közép-Ázsiába vezetett hadjáratáról Nagy Sándor történetírói feljegyezték és Arrianos s más görög írók pedig számunkra megőriztek, minden kétséget kizárólag bizonyította a topográfiai adatok nyelvészeti és történeti elemzése. A Nagy Sándor hadjáratával összefüggésben hasonlóképpen Arrianos és Strabon által megőrzött szogd személynevek vizsgálata szintén megerősíti ezt az eredményt. *Χορήνης* (Arrianos, *Anab. Alex. IV. 21*), egy szogd előkelő neve, jól magyarázható mint a szogd **xwr-y'n* összetétel, amely a szogd *xwr* 'nap' és *y'n* 'kegy' szavakból áll, s így a *Xvaryān* személynév jelentése 'a Nap kegyét bíró' vagy 'a Nap kegyeltje' lehetett. *Σισιμίθρης* (Strabon, 443,52), egy másik szogd előkelő neve, a szogd **Šišimiθra*- névalakot tükrözi s szintén összetétel, amelynek első eleme a szogd **šiš*- 'ragaszkodik, tapad, odaadó' (vö. saka *šāš*, *šiš*, 'ragaszkodik, tapad'²⁹ < óiráni *sray-/sri-s-*), míg második összetevője Miθra isten neve. Így tehát e személynév jelentése 'Odaadó Miθrához'. A harmadik szogd személynév, *Αριαμάζης* (Strabon, 443,54) egy szogd **Arya-mazda*- névalaknak lehet az átírása, amelynek jelentése 'Nemes bölcsesség' vagy 'Nemes bölcsességgel rendelkező' lehetett.

Ezekkel a szogd nevekkal szemben a Sir-daryán túl Nagy Sándor ellen vívott ütközetben elesett *Σατρᾶκης* szkíta vezér neve egy saka **Šatrak* vagy *Šaθrag* alakot tükröz, amely óiráni **Xšaθra-ka*-alakra megy vissza. Ez az óiráni **χšaθra-pati*- 'parancsnok, vezér' szó első elemének továbbképzett alakja. A nevében megfigyelhető *χš*- > *š*- hangváltás saka eredetű névre utal.

²⁷ *W. Barthold*: i. m. 167.

²⁸ *W. Barthold*: i. m. 123.

²⁹ *H. W. Bailey*: i. m. 410.

Nagy Sándor közép-ázsiai hadjáratának történeti jelentőségét abban láthatjuk, hogy személyében az antik civilizáció először került összeütközésbe az eurázsiai lovasnomádokkal, s az ennek során szerzett tapasztalatok több mint egy évezredre meghatározták magatartását és védekezését azokkal szemben. Az Atlanti-óceántól a Sárga-tengerig húzódó hatalmas limes-rendszer kiépítésére az első lépést Nagy Sándor tette meg Közép-Ázsiában.

SUMMARY

The campaign launched by Alexander the Great against the Sogdians and the Scythians, living across the Sir-darya river, indicates an important turning-point in the history of Ancient Central Asia. The historical importance of Alexander's campaign into Central Asia can be seen in the fact that tried to defend the Iranian and the later Greek urbanization of Central Asia against the predatory invasions of the northern nomads by preventive military expeditions, by fortresses and fortification systems. His activity became exemplary for his successors and these defence systems also spread gradually to Europe and Eastern Asia and divided the Ancient and Early Medieval World into a southern, more developed zone and a northern, undeveloped one.

Keywords: Alexander the Great, Sogdians, Central Asia